

Düşünme Eğitimi

Dilek BAŞERER

Güncellenmiş

2. Baskı

Doç. Dr. Dilek BAŞERER

DÜŞÜNME EĞİTİMİ

ISBN 978-625-7582-02-5

Kitap içeriğinin tüm sorumluluğu yazarına aittir.

© 2025, PEGEM AKADEMİ

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Pegem Akademi Yay. Eğt. Dan. Hizm. Tic. AŞ'ye aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı; mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Bu kitap T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Okuyucularımızın bandrolü olmayan kitaplar hakkında yayinevimize bilgi vermesini ve bandrolsüz yayınları satın almamasını diliyoruz.

Pegem Akademi Yayıncılık, 1998 yılından bugüne uluslararası düzeyde düzenli faaliyet yürüten **uluslararası akademik bir yayinevidir**. Yayımladığı kitaplar; Yükseköğretim Kurulunca tanınan yükseköğretim kurumlarının kataloglarında yer almaktadır. Dünyadaki en büyük çevrimiçi kamu erişim kataloğu olan **WorldCat** ve ayrıca Türkiye'de kurulan **Turcademy.com** tarafından yayınları taranmaktadır, indekslenmektedir. Aynı alanda farklı yazarlara ait 2000'in üzerinde yayını bulunmaktadır. Pegem Akademi Yayınları ile ilgili detaylı bilgilere <http://pegem.net> adresinden ulaşılabilir.

1. Baskı: Mayıs 2021, Ankara
Güncellenmiş 2. Baskı: Şubat 2025, Ankara

Yayın-Proje: Selcan Durmuş
Dizgi-Grafik Tasarım: Tuğba Kaplan
Kapak Tasarımı: Pegem Akademi

Baskı: Sonçağ Yayıncılık Matbaacılık Reklam San Tic. Ltd. Şti.
İstanbul Cad. İstanbul Çarşısı 48/48 İskitler/Ankara

Yayıncı Sertifika No: 51818
Matbaa Sertifika No: 47865

İletişim

Pegem Akademi: Shira Ticaret Merkezi
Macun Mahallesi 204 Cad. No: 141/33, Yenimahalle/Ankara
Yayınevi: 0312 430 67 50
Dağıtım: 0312 434 54 24
Hazırlık Kursları: 0312 419 05 60
İnternet: www.pegem.net
E-ileti: yayinevi@pegem.net
WhatsApp Hattı: 0538 594 92 40

Doç. Dr. DİLEK BAŞERER

1989 yılında Samsun'da doğdu. İlk ve ortaöğretimini Samsun'da tamamladı. 2012 yılında Gazi Eğitim Fakültesi'nde Felsefe Grubu Öğretmenliği bölümünü yüksek onur derecesiyle bitirdi. 2014 yılında aynı üniversitede Eğitim Bilimleri Enstitüsü Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı, Felsefe Grubu Eğitimi Bilim Dalı'nda Yüksek Lisans'ını tamamladı. 2019 yılında aynı enstitü, anabilim dalı ve bilim dalında doktora derecesini aldı. 2015 Aralık'ta Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Felsefe Grubu Eğitimi Anabilim Dalı'nda araştırma görevlisi olarak başladı. 2021 eylöl ayında doçentlik unvanını aldı. 2023 Ekim ayında Ondokuz Mayıs Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Felsefe bölümünde Doçentlik kadrosunu aldı. Görevi hala devam etmektedir. Yazarın mantık, felsefe, eğitim felsefesi, iletişim, eğitim ve öğretim içerikleri ile ilgili çalışmaları bulunmaktadır. Çalışma alanları da mantık, felsefe, eğitim, öğretim, dil, düşünme, anlam ve iletişim üzerinedir.

ORCID No: 0000-0001-7098-3645

ÖN SÖZ

Kitabın yazılmasında çeşitli amaçlar bulunmaktadır. İlk başta kitap literatüre akademik anlamda katkıda bulunmaktadır. Diğer amaçları ise üniversitelerde okutulan *Düşünme Eğitimi* derslerine kaynak olarak destek vermek, düşünme eğitimi ile ilgili olarak ileriki dönemlerde bu alanda çalışmalarda bulunacak araştırmacılara kaynaklık etmektir.

Düşünme, tüm insanlarda bulunan ortak özelliktir. Ama düşünülenlerin niteliğinin ne olduğu konusunda fikir sahibi olmak zordur. Çünkü insanlar bireysel farklılıkları barınmaktadırlar. Burada temelde düşünme konusunda sorulacak sorular; ne, nasıl, neden, niçin düşünülür? sorularıdır. Bu sorular esas varılması ve cevaplanması gereken sorulardır. Bu sorulara cevap oluşturmak ise doğru bir eğitim öğretimle gerçekleşir. Bu nedenle de düşünme eğitimi önem taşır. Düşünme, doğumdan ölüme kadar geçen süreç içinde her sağlıklı bireyde bulunan bir özellik olması itibarı ile hayatın her alanına nüfus etmektedir. Bu nedenle de düşünmenin ne olduğu, özellikle de düşünme kavramını düşünce-den ayırarak işe başlanmalıdır. Böylece süreç içinde düşünmenin ne olduğu kavranmış olacaktır.

Yaşam serüveninde insanlık için olmazsa olmaz olan “düşünmek” kavramı için kitapta öncelikle “düşünce” kavramı ile arasındaki ayrım ele alınmış, ardına felsefi süreç içinde filozofların düşünmeye bakış açıları, mantıkta, sosyolojide ve psikolojide düşünmeye yer verilmiştir. Daha sonra literatürde ve eğitim ortamlarında sık kullanılan düşünme becerilerinden bahsedilerek bu düşünme becerilerine örnek teşkil edecek etkinliklerle düşünme becerilerinin kavratılması amaçlanmıştır. Ardına eğitim ve öğretim ortamında düşünmenin nasıl ele alındığı, düşünme eğitimi dersinin içeriğinin ne olduğundan bahsedilmiştir. Düşünme eğitimi dersi Milli Eğitim’de daha alt gruplarda okutulduğu ve hayatın her alanında olduğu için çocuklarda düşünmenin nasıl olabileceğine yer verilmiştir. Son olarak düşünme felsefi bir süreç olduğundan bu konuyla bağlantılı olarak çocuklarla felsefe konusuna da yer verilmiştir. Burada çocuklar için düşünme ve felsefenin örnek etkinlikleri yer almış ve çocukların düşünme sürecini nasıl değerlendirdiklerinden bahsedilmiştir.

Kitabın okuyucu ile buluşması konusunda destek sağlayan Pegem Akademi yayın grubuna teşekkür ederim. Okuyana katkı sağlaması ve okuyucusunun bol olmasını temenni ederim.

Doç. Dr. Dilek BAŞERER

Erzurum, 2021

2. BASKIYA ÖN SÖZ

“Düşünme Eğitimi” kitabının ilk baskısına gösterilen ilgi aslında bu alandaki eksikliği de göstermiştir. Bu nedenle bu ikinci baskıda, hem sizden gelen değerli geri bildirimler doğrultusunda hem de düşünme eğitimi alanındaki son gelişmeler ışığında kitabı daha da zenginleştirme gereği duydum. Kitapta özellikle düşünme kavramına ilişkin farklı disiplinlerde kullanımı detaylandırılmış ve aynı zamanda düşünme ile ilişkili kavramlar ele alınarak kitaba yeni konular eklenmiştir. Bu kitabın amacı düşünme becerilerini geliştirmek ve hayatın her alanında daha etkili kararlar almaya yardımcı olmaktır.

Günümüzde bilgiye erişim kolaylaşırken, bu bilgiyi doğru değerlendirmek ve anlamlı bir şekilde kullanmak daha da önemli hale gelmiştir. Özellikle 21. yüzyılda yapay zeka ve teknolojinin hızla gelişmesiyle birlikte, insanın en büyük gücü olan düşünme becerileri daha da ön plana çıkmıştır. Bu kitap, size eleştirel düşünme, problem çözme, yaratıcı düşünme gibi temel düşünme becerilerini kazandırırken, aynı zamanda bu becerileri günlük hayatta nasıl kullanabileceğinizi göstermeyi hedeflemektedir.

Kitapta, felsefeden mantığa, dinden bilime, psikolojiden sosyolojiye, dil-den eğitime kadar farklı disiplinler arasında geniş bir perspektifle düşünme kavramı ele alınmıştır. Ayrıca, düşünme becerisinin geliştirilmesinde örnek uygulamalar bölümü çocukluktan yetişkinliğe kadar uygulanabilecek etkinliklerle zenginleştirilmiştir. Böylece düşünme eğitimi ile her yaşta düşünen insan kalıbını şekillendirmeye adım atılmıştır.

Kitabın okuyucu ile buluşması konusunda destek sağlayan Pegem Akademi yayın grubuna teşekkür ederim. Okuyana katkı sağlaması ve okuyucusunun bol olmasını temenni ederim Umarım bu kitap, sizler için ilham verici bir kaynak olur ve düşünme yolculuğunuzda size eşlik eder.

Doç. Dr. Dilek BAŞERER

Samsun, 2025

İÇİNDEKİLER

Ön Söz.....	iv
2. Baskıya Ön Söz	v

1. BÖLÜM DÜŞÜNME KAVRAMI

Düşünme Nedir?	1
Felsefede Düşünme	4
Doğa Filozoflarında Düşünme	4
İlk Çağ Filozoflarında Düşünme	6
Modern Dönem ve Aydınlanma Filozoflarında Düşünme.....	9
İslam Filozoflarında Düşünme	11
Çağdaş Dönem Filozoflarında Düşünme	14
Mantıkta Düşünme	16
Sosyolojide Düşünme	19
Psikolojide Düşünme	24
Bilimsel Düşünme	28
Matematikte Düşünme	33
Dilbilimde Düşünme	35
Dinde Düşünme	36
Düşünme Sürecinde Yer Alan Temel Kavramlar	38
Akıl Yürütme.....	38
Mantık.....	39
Kavram ve Terim	39
Önerme	40
Çıkarım	40
Argüman.....	40
Analoji.....	42
Abdüktif (Kaçırcı) Akıl Yürütme	43
Geçerlilik, Doğruluk ve Yanlışlık.....	43
Dil-Düşünme-Mantık.....	44
Yanlış Akıl Yürütme- Hatalı Düşünme.....	45

2. BÖLÜM

DÜŞÜNME BECERİLERİ

Dört Katlı Düşünme Modeli.....	48
Eleştirel Düşünme	48
Yaratıcı Düşünme	53
Özenli Düşünme.....	57
Umutlu Düşünme.....	58
Analitik Düşünme	59
Yansıtıcı Düşünme	61
Üst Düzey Düşünme.....	63
Sistemli Düşünme	66
Derinlemesine Düşünme	71
Yakınsak ve Iraksak Düşünme	73
Altı Şapkalı Düşünme	79
Mantıksal Düşünme.....	82
Akıl Yürütme Yöntemleri ile Düşünme.....	85

3. BÖLÜM

EĞİTİMDE DÜŞÜNME

Düşünme Eğitimi	88
Düşünme Öğretimi	91
Düşünme Eğitimi Dersi Öğretim Programı	97
Düşünme Eğitimi İçin Örnek Etkinlikler	99
Eleştirel Düşünme Etkinlik Örnekleri.....	99
Yaratıcı Düşünme Etkinlik Örnekleri.....	102
Analitik Düşünme Etkinlik Örnekleri.....	104
Yansıtıcı Düşünme Etkinlik Örnekleri	105
Üst Düzey Düşünme Etkinlik Örnekleri.....	107
Sistemli Düşünme Etkinlik Örnekleri	109
Derinlemesine Düşünme Etkinlik Örnekleri	110
Yakınsak ve Iraksak Düşünme Etkinlik Örnekleri.....	111
Altı Şapkalı Düşünme Etkinlik Örnekleri.....	115
Mantıksal Düşünme Etkinlik Örnekleri.....	116
Akıl Yürütme Yöntemleri ile Düşünme Etkinlik Örnekleri.....	121

4. BÖLÜM

DÜŞÜNME BECERİSİNİN GELİŞTİRİLMESİNDE ÖRNEK UYGULAMALAR

Çocuklarda Düşünme.....	126
Çocuklarda Felsefi Düşünme	133
Çocuklar İçin Felsefi Düşünme Örnekleri.....	138
Örnek 1: Pixie	138
Örnek 2: Kio ve Gus	139
Örnek 3: Küçük Çocukların Felsefi Şaşkınlığı.....	141
Örnek 4: “Bütün İnsanlar Hayvandır”	145
Çocuklar İçin Felsefe Eğitimi Neden Olmalıdır?	148
Çocuklar İçin Felsefe Eğitimi Etkinlik Örnekleri.....	150
Gençlerde Düşünme	155
Gençlerde Düşünme Becerilerini Geliştirmek İçin İzlenen Yollar ve Örnek Uygulamalar.....	155
Eleştirel Düşünme Becerilerini Geliştirme	155
Yaratıcı Düşünme Becerilerini Teşvik Etme	159
Analitik Düşünme Becerilerini Geliştirme	162
Metabolişsel Becerileri Destekleme.....	165
Takım Çalışması ve İş Birlikçi Öğrenme	168
Sorgulama Temelli Öğrenme	170
Düşünme Becerilerini Geliştirmek İçin Uygulanabilecek Bazı Etkinlikler ve Bunların Uygulama Süreçleri.....	174
Düşünme Becerilerini Geliştirmede Kullanılan Örnek Oyunlar	182
Yetişkinlerde Düşünme.....	187
Yetişkinlerde Düşünme Becerilerinin Gelişimine Dair Yaklaşımlar	188
Felsefeye Dayalı Yaklaşımlar	188
Psikolojiye Dayalı Yaklaşımlar	205
Eğitim Bilimlerine Dayalı Yaklaşımlar	218
Sonuç	227
Kaynakça.....	229

1. BÖLÜM

DÜŞÜNME KAVRAMI

1.1. Düşünme Nedir?

Düşünme, takdir etme ve muhakeme gücüdür. Aklın bağımsız ve kendine özgü eylemi olan düşünme; bağlantıları ve biçimleri kavrama, düşünceler arasında karşılaştırma, ayırma ve birleştirme yapma yetisidir. Düşünme ve düşünce kavramları genel olarak aynı anlamda kullanılmaktadır, fakat aynı anlama gelmemektedir. Düşünme; içinde bulunulan durumu anlayabilmek amacıyla yapılan aktif, amaca yönelik, organize zihinsel bir süreçken (Demirel, 2005) düşünce, “düşünme ediminin içeriği, düşünme sonucu varılan, düşünmenin ürünü olan görüş, mütalaa, fikir, mülahaza, ide ...”dır (Akarsu, 2017). Düşünce ve düşünme sahaları, öncelikle varlık karakterleri bakımından birbirinden farklı yapıdadır. Düşünmenin özneye bağlı kalmak gibi bir varlık tarzı, bir varoluş tarzı olduğu halde, düşünce, özneye ve onun düşünmesinin kendileri hakkındaki edimlerine bağlı değildir. Her düşünme, bir öznenin, bir insanın düşünmesidir ve özneye bağlıdır. Öznesiz bir düşünme zihinde bile canlandırılmaz. Oysaki öznenin insanın, düşünmediği zamanlarda da varlığı sona ermez; devam eder. Burada öznenin varlığı ile düşünme arasında tek taraflı bir ilişki söz konusudur. Çünkü özne, düşünmediği anlarda da mevcuttur. Fakat özne olmadan düşünme var olamaz (Mengüşoğlu, 1988). Düşünme aynı zamanda bilişsel bir süreçtir; fakat bu durum davranışlara dayanılarak gözlenebilir. Yani zihinde, bilişsel sistemlerde düşünme gerçekleşir ama doğrudan olmasa da ilişkili olarak düşünmeyle ilgili çıkarımlar yapılabilir. Düşünme, var olan herhangi

belirli bir problemi çözen ya da var olan problemi çözmeye yönelik bir davranışla sonuçlanan yapıyı içerir (Mayer, 1983).

Her düşünme biçiminin kendine özgü teknik ve süreçleri vardır. Ancak her düşünmenin bazı ortak özellikleri de bulunmaktadır. Bu özellikler ise;

- Bilgiyi ustalıklı ve tarafsız kullanma, belirginleşen fikirleri özü verecek şekilde ifade etme,
- Mantığı kullanarak geçerli ve geçersiz sonuçları ayırt etme,
- Açık ve seçik olarak anlaşılmayan ve net olmayan, benzerlik, farklılık, ilişki ve karşılaştırma gibi durumları fark etme,
- Haklılık ile bir tartışmadaki kazanç arasındaki farkı anlama,
- Bir problemin birden çok nedeninin olabileceği ve bu probleme karşı bir o kadar da çözüm yolunun olduğunu kabul etme,
- Varsayım, hipotez ve sonuç arasındaki farkı anlama,
- İnanılan bir şeyin ne derece doğru olduğu ya da o inanılan şeyin herhangi bir güçlülüğünün olup olmadığını ayırt etme,
- Genellemeye gidilmeden farklı perspektiften bakabilmektir (Nickerson, 1988).

Düşünme, aslında, bireyin karşılaştığı problemleri çözmede, belirli bir amaca ulaşmada, olgu, olay ve kişileri anlamak için kullanılan zihinsel bir davranıştır. Bu özellik de “bireye, varlığını daha rahat sürdürmesinde ve herhangi bir konu hakkında mantıksal bir değerlendirme yaparak doğru karar vermesinde yardımcı olur. Aynı zamanda hislerini, davranışlarını kontrol altına almada ve yönlendirmede de bu durumu kullanır” (Semerci, 1999, s. 18). Genel olarak bakıldığında düşünme, yüklem, yani iş, eylem, oluşken; düşünce, nesne yani öznenin yaptığı iş ve eylemden etkilenen öğedir. Düşünme becerileri, insanın yaratılışı ile birlikte aynı zamanlara dayan-